

# Vaccineren in tijden van een dalende vaccinatiegraad

---

De praktische doorvertaling

Liesse Vanderhoven  
*PhD candidate*

Daniël Huijten  
*PhD candidate*

PAOG nascholing – 28 mei 2024



# Disclosure



- Wij hebben geen feitelijke of potentiële belangenverstremgeling met betrekking tot deze presentatie
- Dit onderzoek werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport vanuit gelden voor het programma 'Versterking infectieziektebestrijding en pandemische paraatheid GGD'en'. De financier was niet betrokken bij het opzetten van de studie, het verzamelen en analyseren van data, het besluit tot publicatie of het schrijven van het manuscript.

# Dalende vaccinatiegraad

## Een compact overzicht



Alarmerende trend: een dalende vaccinatiegraad onder kinderen en adolescenten

- Kamerdebat op 4 april
- OMT weer bij elkaar gekomen op 28 maart

Voorbeeld:

Jaarverslag 2023: 88% van de zuigelingen heeft basisimmunititeit voor DKTP (excl. anonieme vaccinaties)

Jaarverslag 2022: 92,7% van de zuigelingen heeft basisimmunititeit voor DKTP (excl. anonieme vaccinaties)

# Maar welke kinderen lopen de meeste kans om niet gevaccineerd te worden?

Volgens ChatGPT:

Kinderen in sociaal kwetsbare gezinnen

Kinderen van underserved groups

Kinderen met beperkingen of chronische ziekten

Kinderen in afgelegen gebieden

Kinderen vanwege religieuze of filosofische overtuigingen



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

# Maar dit soort lijstjes zijn iets te kort door de bocht



## Wat is dan wel belangrijk om te weten?

Vaccinatie twijfel, net als alle complexe maatschappelijke fenomenen, doet zich voor op bepaalde plaatsen en in bepaalde situaties

- Sociale en culturele context
- Gezondheidsinformatie: groeps- en sociale media
- De rol van interactie tussen het kind, de ouder en de zorgverlener
- Bevorderen van dialoog en constructieve betrokkenheid

Maar wees hierdoor gerust, want het gros is niet pertinent tegen vaccineren!

# Welke aspecten bemoeilijken het stimuleren van de vaccinatiegraad?



- ❖ Beschikbaarheid van informatie
- ❖ Desinformatie
- ❖ Communicatie middelen van gezondheidsinstanties vs. Anti-vax community
- ❖ De complexiteit van immunologie
- ❖ Kritische houding naar overheden en gezondheidsinstanties
- ❖ Angst voor bijwerkingen vs. Angst voor de infectie (omission bias)
- ❖ Preventie paradox

# Laten we eens een fictieve casus erbij halen

## Dit is Petra

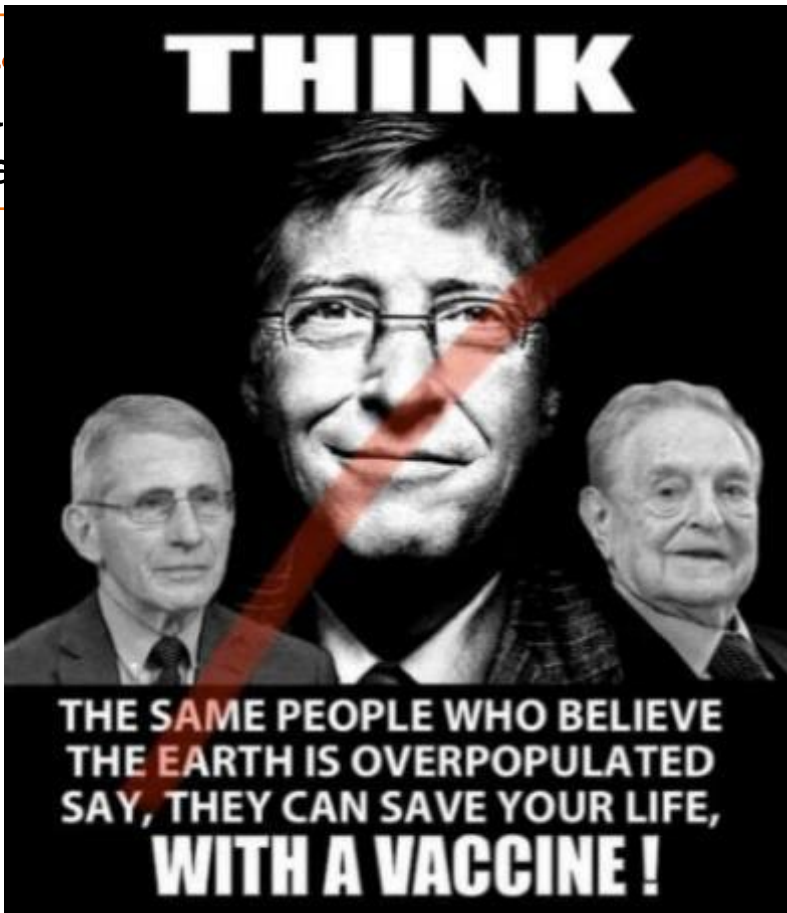


- 1<sup>ste</sup> keer zwanger
- Dochter van agrarisch ondernemer
- Petra is praktisch opgeleid
- Maakt vaak gebruik van de sociale media

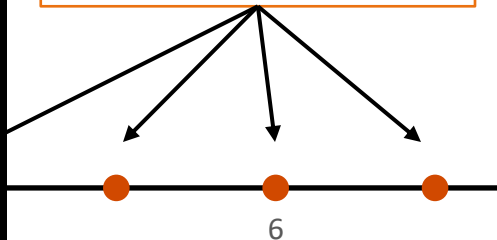


# Laten we eens een fictieve casus erbij halen

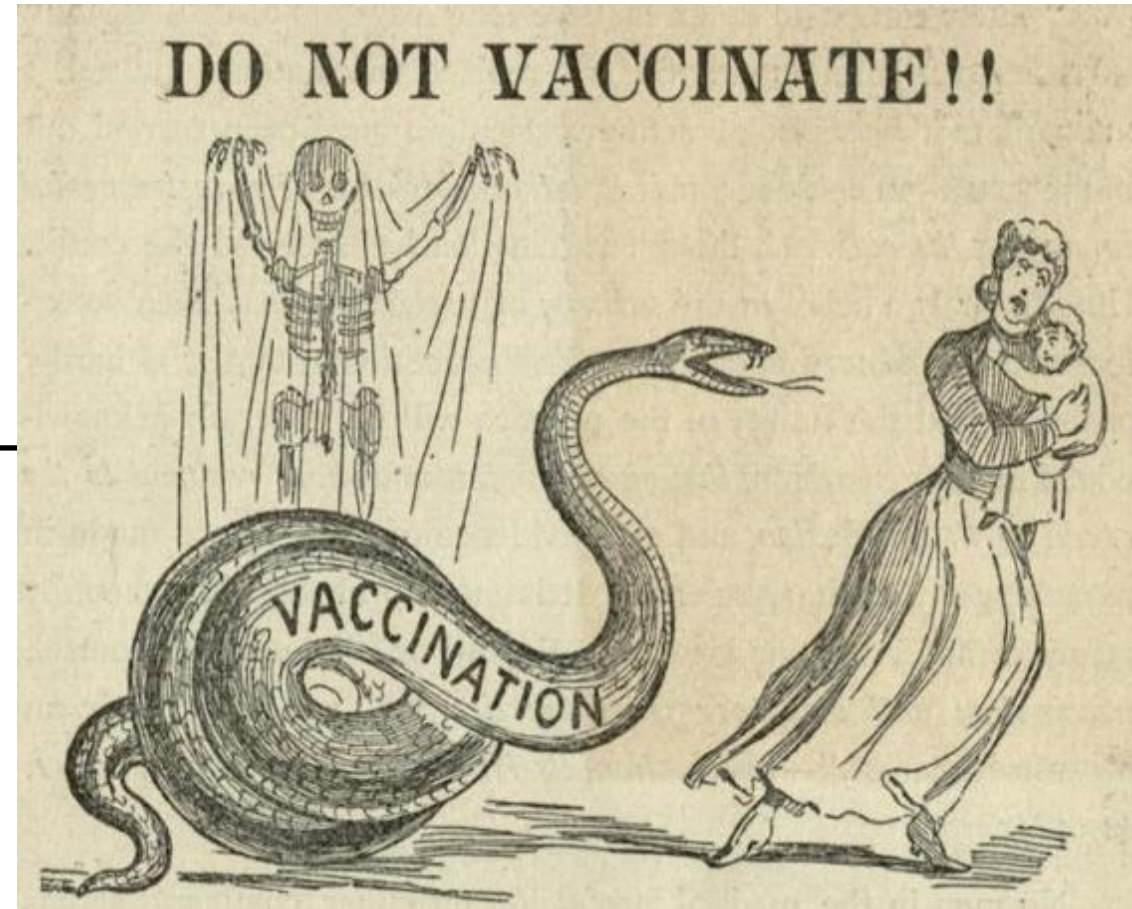
Ma  
Sta  
zwa



**Maand 4-7:**  
Facebook  
Health fluencers  
Oudersvannu



over  
cinatie



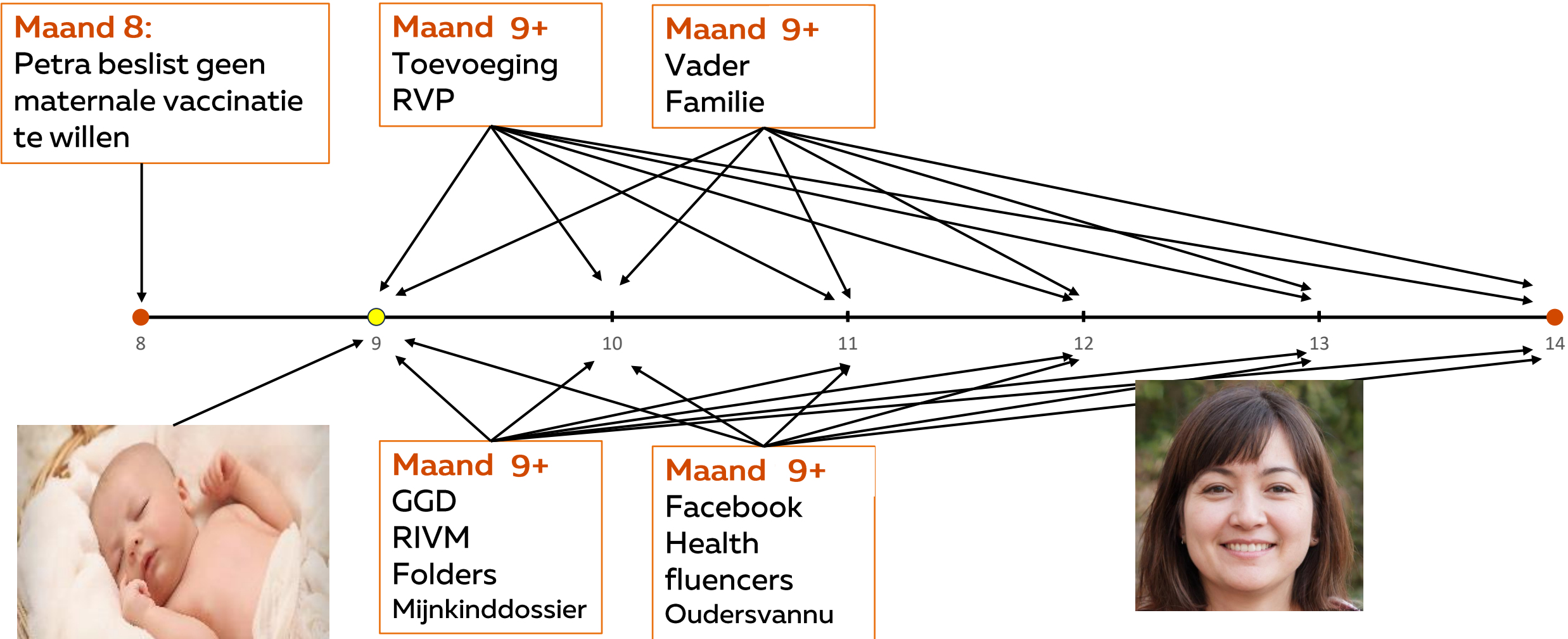


# Laten we eens een fictieve casus erbij halen



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid



# Dus wat is de boodschap van het verhaal van Petra? Welke factoren hebben Petra beïnvloed?



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

Ieder vaccinatie moment is ook een nieuwe keuze moment, waar kansen maar ook risico's liggen om het vaccinatie gedrag van Petra te beïnvloeden

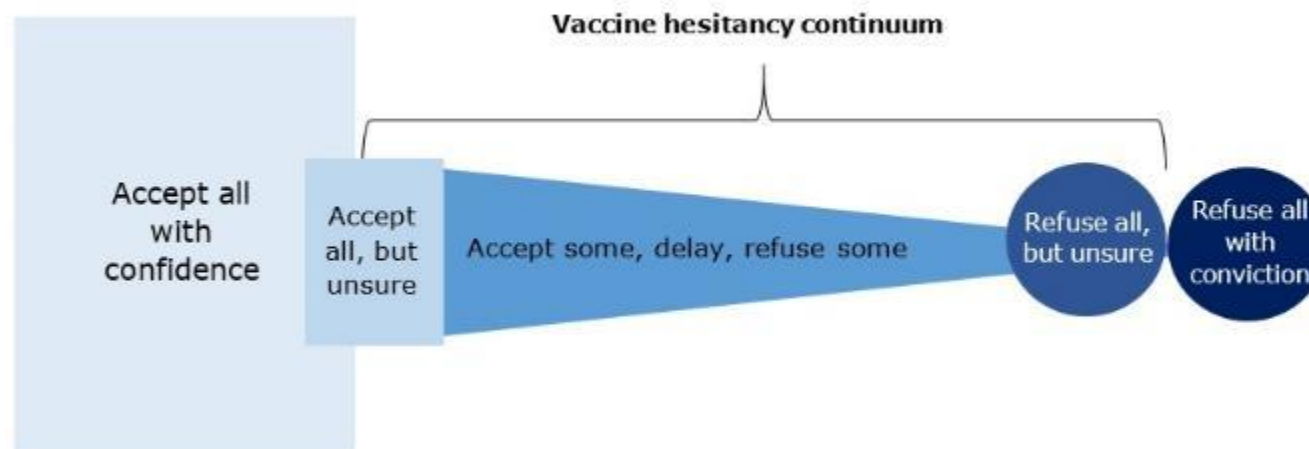


# Hoe kunnen we dit vaccinatiegedrag dan beïnvloeden?



**Mosa**  
Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

- Vaccinatie twijfel
- Persoonlijke aandacht
- Oog hebben voor underserved groepen
- Zorgzaam vaccineren





**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

# Underserved groups

# Underserved groups



**Mosa**  
Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

- ❖ Groepen met bepaalde kenmerken ervaren gezondheidsachterstanden
- ❖ Kost organisaties veel moeite om bepaalde groepen te bereiken
  - ❖ Mensen met een niet-Nederlandse achtergrond (inclusief migranten, vluchtelingen)
  - ❖ Mensen met een praktisch opleidingsniveau
  - ❖ Mensen met een lager inkomen
- ❖ Let op intersectionaliteit
- ❖ Organisaties zetten vaak in op low-hanging fruits → al veel gezondheidswinst te bereiken, maar zorgt voor meer achterstanden
- ❖ Grootste gezondheidswinst → kwetsbare groepen

Nagelhout, G. (2021). Inaugural Lecture Prof. Dr. Gera Nagelhout [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=tCKsGp-4h98>

Ekezie et al., (2022). Access to Vaccination among Disadvantaged, Isolated and Difficult-to-Reach Communities in the WHO European Region: A Systematic Review.

Sacre et al., (2023). Socioeconomic inequalities in vaccine uptake: A global umbrella review.

# Underserved groups



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

- ❖ Barrières in de weg naar het vaccineren
  - ❖ Fysiek (bv, locatie bereikbaar met OV, gemak inplannen afspraken)
  - ❖ Psychologisch (bv, aantrekkelijkheid van het vaccinatieaanbod)
  - ❖ Taal
- ❖ Underserved groups hebben vaker te maken met laaggeletterdheid en lage gezondheidsvaardigheden
  - ❖ 25% NL beperkte gezondheidsvaardigheden
  - ❖ 18% NL laaggeletterd
  - ❖ Gezondheidsvaardigheden  $\neq$  geletterdheid

Willems et al., (2022). Gezondheidsvaardigheden in Nederland: factsheet cijfers 2021.

<https://www.lezenenschrijven.nl/informatie-over-laaggeletterdheid-nederland#:~:text=In%20Nederland%20hebben%202%2C5,%2C%20schrijven%20en%2Fof%20rekenen.>

Betsch et al., (2018). Beyond confidence: Development of a measure assessing the 5C psychological antecedents of vaccination.

# Underserved groups



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

- ❖ Beperkte gezondheidsvaardigheden → minder gebruik preventieve zorg (vaccinaties)
- ❖ Sterkere gezondheidsvaardigheden:
  - ❖ Makkelijker misinformatie identificeren
  - ❖ Makkelijker verkrijgen van goede informatie
  - ❖ Vaak meer vertrouwen in overheidsinstanties en gezondheidszorg
  - ❖ Steun uit sociale omgeving

# Geletterdheid en gezondheidsvaardigheden

## Herkennen

- 📌 Gedrag
  - geen vragen, lijkt afwezig, inadequate antwoorden, ongemak bij veel vragen
  - geen gebruik van digitale opties (bv, digitale vragenlijsten of patiëntenportaal)
  - moeite met chronologie verhaal, vermijden van lees- en schrijfsituaties
  - no-show of te laat bij afspraken

## Rekening houden

- 📌 Bespreekbaar maken
  - collega's + ouders en jongeren
- 📌 Terugvraagmethode
- 📌 Stimuleer het stellen van vragen (bv, 3 goede vragen)
- 📌 KERN verhaal
- 📌 Veronderstel geen basiskennis lichaam
- 📌 GEEN vaktal – korte zinnen en simpele woorden
- 📌 Ondersteunend materiaal (bv, afbeeldingen)



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid



# De MICK-studie



## Doelgroep

- 👤 Ouders van 9- en 10-jarige kinderen die in het voorjaar 2023 afwezig waren bij de groepvaccinaties
  - 9-jarigen: DTP en BMR-vaccinaties
  - 10-jarigen: HPV-vaccinatie

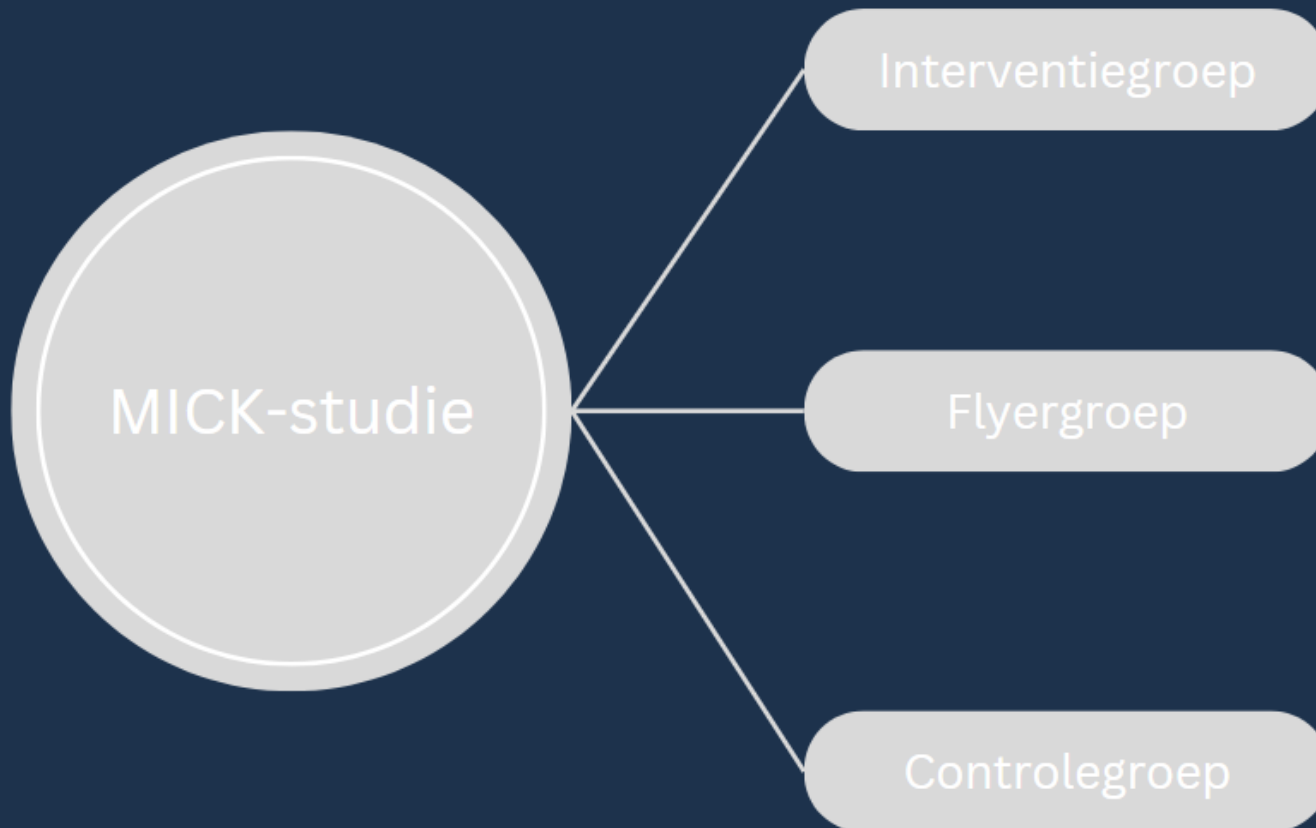
# De MICK-studie

## Aanpak



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid



Online vragenlijst alle  
ouders

- Gesprek met GGD-verpleegkundige (motiverende gespreksvoering)
  - 570 ouders uitgenodigd (telefonisch)
  - 114 ouders op gesprek
- Thema's
  - Bijwerkingen
  - Belang van vaccineren
  - Effectiviteit van vaccinaties
- Visuele en begrijpelijke flyer over vaccinatie per post ontvangen
- 707 ouders ontvingen flyer
- GEEN extra informatie of zorg
- 700 ouders

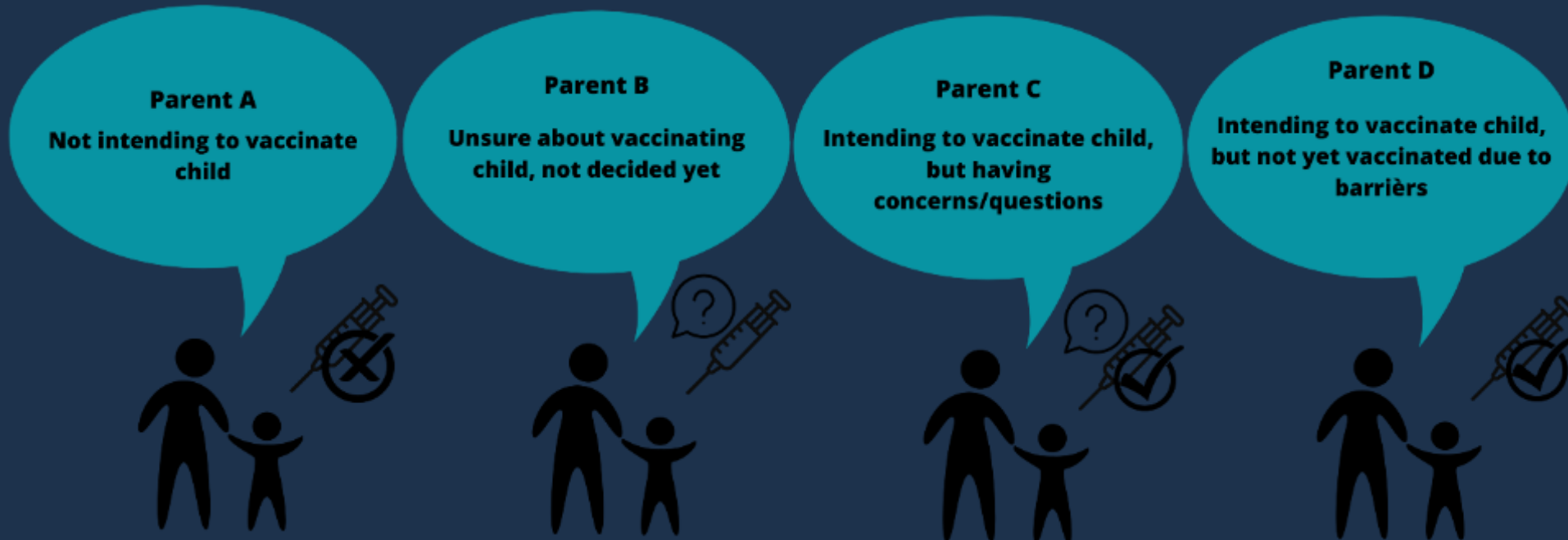
# De MICK-studie

## Aanpak



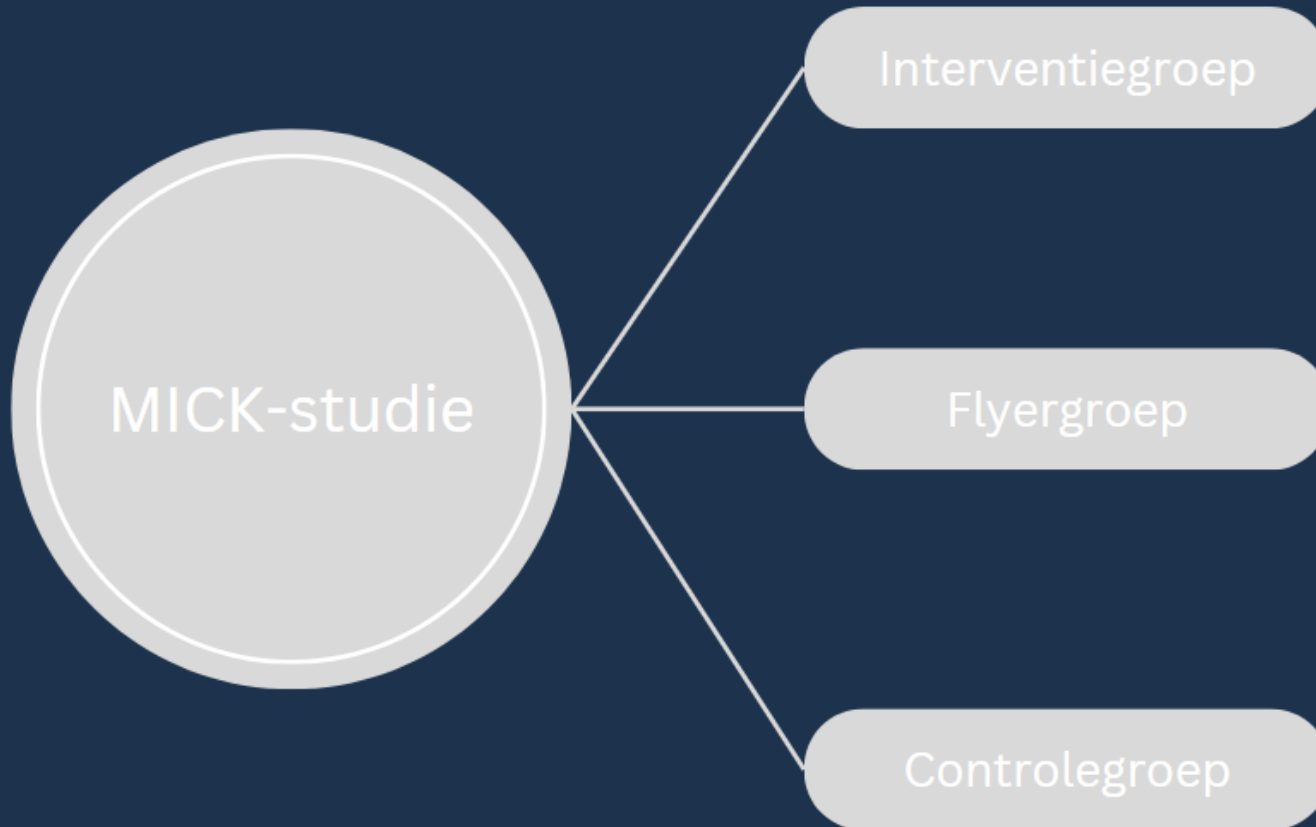
**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid



# De MICK-studie

## Aanpak



Online vragenlijst alle ouders



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

- Gesprek met GGD-verpleegkundige (motiverende gespreksvoering)
  - 570 ouders uitgenodigd (telefonisch)
  - 114 ouders op gesprek
- Thema's
  - Bijwerkingen
  - Belang van vaccineren
  - Effectiviteit van vaccinaties
- Visuele en begrijpelijke flyer over vaccinatie per post ontvangen
- 707 ouders ontvingen flyer
- GEEN extra informatie of zorg
- 700 ouders

## BMR vaccinatie



De BMR-prik beschermt je kind tegen: bof, mazelen en rodehond.  
De BMR-prik is onderdeel van het Rijksvaccinatieprogramma.

### Wat is bof?

Kinderen met bof krijgen een dikke wang en dikke nek



Soms kan de bof leiden tot hersenvliesontsteking of verminderde vruchtbaarheid



Het virus wordt overgedragen door niezen en hoesten

### Wat is mazelen?

Kinderen met mazelen krijgen hoge koorts en vlekjes op de huid



Ook ontstekingen aan de oren, hersens of longen kunnen voorkomen

Het virus wordt overgedragen door niezen en hoesten



Mazelen is erg besmettelijk en verspreidt zich snel onder mensen



### Wat is rodehond?

Kinderen met rodehond krijgen vlekjes op hun huid



Het virus wordt overgedragen door niezen en hoesten



Rodehond is gevaarlijk voor ongeboren kinderen



De baby kan erge afwijkingen krijgen

### Wat is difterie?

Kinderen met difterie kunnen een ernstige keelontsteking of benauwdheid krijgen



De bacterie wordt overgedragen via hoesten of aanraken. Ook via besmette (huis)dieren of besmet voedsel kun je de ziekte oplopen



Voor invoering van de vaccinatie, was difterie een belangrijke doodoorzaak bij kinderen



## DTP vaccinatie



De DTP-prik beschermt je kind tegen: difterie, tetanus en polio.  
De DTP-prik is sinds 1957 onderdeel van het Rijksvaccinatieprogramma.

### Wat is tetanus?

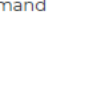
Kinderen met tetanus kunnen een verkramping van de kaakspieren, slikklachten en ademhalingsproblemen krijgen



De bacterie kun je oplopen als straatvuil in een open wondje komt



Ook door een dierenbeet van een huisdier zoals een konijn of een cavia kan iemand tetanus krijgen



### Wat is polio?

Kinderen met polio kunnen hersenvliesontsteking of spierverlamming krijgen



Polio is bekend als kinderverlamming

Het virus wordt overgedragen door besmet voedsel en water, besmette ontlasting of via kleine druppels in de lucht

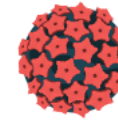


## HPV vaccinatie



### Wat is HPV?

HPV is een virus: het humaan papillomavirus.  
Van het virus merk je meestal niks, maar het is wel heel besmettelijk.  
Er zijn verschillende typen HPV-infecties.  
De twee gevaarlijkste typen zijn: HPV-16 en HPV-18.



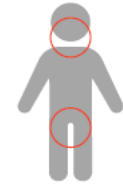
### Hoe krijg je HPV?

Je kunt besmet raken tijdens het vrijen.  
Het virus verspreidt zich dan via je handen, mond, huid en slijmvliezen.  
Meestal ruimt je lichaam het virus zelf op. Soms gebeurt dat niet.



### 6 soorten kanker

Een HPV-besmetting kan leiden tot kanker aan de mond- en keelholte, penis, anus, vagina, schaamlippen en baarmoederhals



### Bijwerkingen van de BMR-prik



Pijn, roodheid en zwelling op prikplek



Koorts  
Niet lekker voelen



Uitslag



Bijwerkingen kunnen tot 3 weken na de prik ontstaan

### Bijwerkingen van de DTP-prik



Pijn, roodheid en zwelling op prikplek



Koorts  
Niet lekker voelen



Bijwerkingen ontstaan meestal binnen 2 dagen na de prik. Al deze bijwerkingen gaan vanzelf over.

### Bijwerkingen van de HPV-prik



Pijn, roodheid en zwelling op prikplek



Koorts  
Moeheid



Buikpijn of misselijkheid



Bijwerkingen gaan vanzelf over binnen 1 tot 3 dagen na de prik



Je kind ontvangt in totaal twee BMR prikken:  
• met 14 maanden  
• op 9 jarige leeftijd

Meer informatie?

QR code BMR RIVM



Je kind ontvangt in totaal vijf D(K)TP prikken:  
• met 3,5 en 11 maanden  
• op 4 jarige leeftijd  
• op 9 jarige leeftijd

Meer informatie?

QR code DTP RIVM



Je kind ontvangt in totaal 2 HPV prikken, met 6 maanden ertussen

Meer informatie?

QR code HPV RIVM

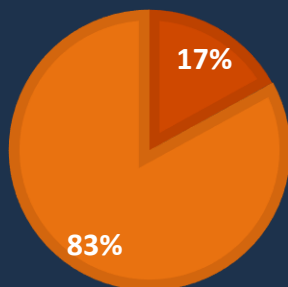
# De MICK-studie

## Resultaten

- 575 kinderen gevaccineerd tijdens studie
- Motiverende gespreksvoering werkt
  - kinderen significant vaker gevaccineerd (83%) dan de flyergroep (35%) en controlegroep (33%)
  - significant hogere intentie van ouders voor vaccineren

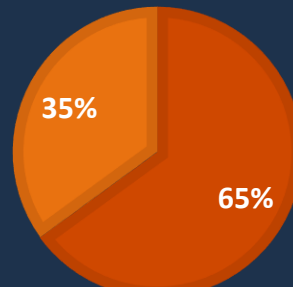
### INTERVENTIEGROEP

■ niet gevaccineerd ■ alsnog gevaccineerd



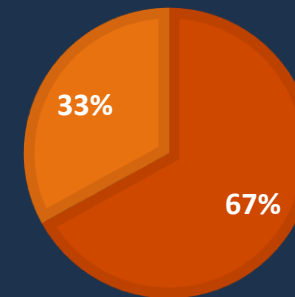
### FLYERGROEP

■ niet gevaccineerd ■ alsnog gevaccineerd



### CONTROLEGROEP

■ niet gevaccineerd ■ alsnog gevaccineerd



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

# De MICK-studie

## Praktijk



- ❖ Motiverende gespreksvoering:
  - ❖ Effectieve interventie vaccinatie acceptatie en intentie
  - ❖ Vergroten band tussen ouders en zorgverleners
  - ❖ Vergroten vertrouwen in zorgmedewerkers en organisaties
- ❖ Persoonlijk gesprek DTP/BMR vaccinaties → 660 extra gevaccineerde kinderen per jaar
- ❖ Persoonlijk gesprek HPV vaccinatie → 860 extra gevaccineerde kinderen per jaar
- ❖ Professionals ervaren motiverende gespreksvoering als aangenaam
  - mogelijkheid integreren bestaande vaccinatieservice
  - mogelijkheid aanbieden flexibele afspraken naast groepvaccinaties → aanbod afgestemd op behoeften groep

A young girl with a bandage on her arm is being comforted by a healthcare professional and a woman. The healthcare professional is on the left, smiling and clapping her hands. The woman is on the right, holding the girl's hand. The background is a soft, light gray.

# Zorgzaam vaccineren



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid



# Zorgzaam vaccineren

## Van angst naar vertrouwen



**Mosa**

Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

- 15 naald momenten
- 60% zegt bang te zijn
- Negatieve vaccinatie ervaringen
- *'Daar worden ze hard van' & 'Kinderen kunnen tegenwoordig niks meer hebben'*
- Het begint met realisatie
- Anna Taddio
- Focus groepen met kinderen, ouders en professionals

# Hoe doe je morgen Zorgzamer vaccineren



## Hoe bereid je een kind het beste voor



Voor kinderen verloopt een vaccinatie veel aangenamer wanneer eerst met hen **contact wordt gemaakt**. Eenvoudige technieken volstaan vaak om hun nieuwsgierigheid en vertrouwen te wekken.



**Maak samen met het kind een plan**. Wat heeft hij/zij nodig om het makkelijker te laten verlopen? Wie doet wat?



**Wees open en eerlijk** tegen kinderen over wat er zal gebeuren en leg de dingen uit in neutrale woorden, gericht op de gewenste uitkomst. Bijvoorbeeld: i.p.v. 'het is zo voorbij': 'ik geef dit vaccin, zodat je gezond kan blijven'.



**Ieder kind ervaart het krijgen van een vaccinatie anders**. Sommige kinderen voelen het even kort, anderen voelen het drukken, tintelen of kriebelen. Dus vul niet vooraf in hoe het zal zijn.



Ouders en zorgverleners kunnen dankzij **helpend taalgebruik** een kind helpen minder pijn, angst of stress te laten ervaren. Bijvoorbeeld 'Hoe rustiger je arm hoe makkelijker het gaat'. Scan de QR code op de achterzijde voor meer praktische voorbeelden.

## Vaccinatie tips voor zorgverleners

### Contact maken



Non-verbale communicatie is heel belangrijk bij het maken van contact. Pas je lichaamshouding aan: respecteer de ruimte die een kind nodig heeft en ga op gelijke hoogte met het kind zitten. Luister goed naar wat een kind zegt en volg dan door een paar woorden te herhalen of benoem wat een kind op zijn/haar shirt heeft staan. Een kind voelt zich dan gehoord en gezien, dat schept vertrouwen. Neem vervolgens de leiding en vraag bijvoorbeeld naar wat het kind het allerliefste doet.

### Bespreek het plan



Bespreek met het kind het plan, bijvoorbeeld in welke houding ze willen zitten en wat ze wel/niet willen of kunnen. Helpend hierbij is om ze twee keuze opties te geven. Bijvoorbeeld: "Wil je op schoot bij je moeder of wil je op je eigen stoel zitten?" Het meebeslissen geeft hen een gevoel van controle en vermindert de angst. Helpende zinnen zijn: "Wil je kijken/weten wat we gaan doen of niet?" of "Wil je mij helpen?". Door een kind een keuze te geven tussen twee opties geef je een kind het gevoel van controle.

### Afleiding



Welke afleiding zou kunnen helpen? Leg uit dat je hoofd maar 1 ding tegelijk kan en dat je daarvan gebruik kan maken om jezelf af te leiden ('net zoals je je ouders niet altijd hoort vragen om de tafel te dekken wanneer je op je smartphone bezig bent'). Het meenemen van de favoriete knuffel, een voorleesboek of een spelletje kan hierbij helpen.



Maak gebruik van een afleidingstechniek die bij de ontwikkeling van het kind past. Afleiding werkt het best wanneer het kind ook echt opgaat in wat het ziet, doet of vertelt. Voorbeelden zijn: kijken in een zoekboek, bellenblazen, een filmpje kijken, tellen, een spelletje (zoals: 'ik ga op reis en ik neem mee...').

### Een rustige omgeving



Een rustige in- en uitademing zorgt ervoor dat kinderen en ouders zich rustiger voelen. Laat kinderen (en ouders) inademen via de neus (3 tellen) en uit via de mond (3 tellen). Jongere kinderen kunnen bijvoorbeeld denkbeeldige kaarsen uitblazen. Hoe rustiger de ademhaling, des te slapper de spieren, zodat de vaccinatie gemakkelijker gaat.



Geef ouders een taak. Voorbeelden zijn: hand vasthouden, op de rug kriebelen, bellenblaas vasthouden, (mee) blazen tegen een windmolentje, met het kind kletsen over de laatste fijne vakantie, etc.



Straal als zorgverlener rust en respect uit. Zorg dat er maar 1 persoon tegen het kind praat. Dat geeft rust.

### Taal



Gebruik een zachte stem en toon oprechte interesse in het kind. Leg het kind uit hoe het jou kan helpen en gebruik hierbij positieve woorden. "Maak je armen zwaar en dan gaat het lukken" "Hoe rustiger je arm, hoe beter ik jou kan helpen". "Maak je spieren slap, als een spaghettisliert, dan lukt het makkelijker." Zie de QR code op de achterkant over 'Helpend Taalgebruik'.

Het vooraf vragen om een recept van EMLA® of Rapydan bij de huisarts kan helpen voor een lokale verdoving van de huid.

### Verdovende crème of pleister

Het is heel goed mogelijk om de prikplaats te verdoven door middel van een crème of pleister, bijvoorbeeld EMLA®/Rapydan®. Deze middelen zijn via de huisarts te verkrijgen.



EMLA® moet tenminste 60 minuten inwerken. Rapydan® tenminste 35 minuten.

### Buzzy

Het gevoel van de verrichting kan worden verminderd door gebruik te maken van een **vibratie-koel techniek**, zoals v.b. de Buzzy®. Door deze trillingen kan de eventuele pijn minder of niet gevoeld worden. Plaats de Buzzy eerst 1 minuut op de prikplaats en schuif hem vervolgens enkele cm naar boven.



### Tijdens de verrichting



Zorg ervoor dat **alle materialen** (zoals spuitlen of naalden) **uit het zicht klaarliggen**. Houdt het spuitje met het vaccin zoveel als kan uit het zicht van het kind tijdens het vaccineren, tenzij het kind zelf aangeeft graag te willen kijken. Kondig niet aan dat je gaat prikken en tel niet af, tenzij het kind specifiek van tevoren aangeeft het wel zo te willen. **Breng de naald in één vlotte beweging in**, aspireer niet, maar injecteer de vloeistof langzaam.

### Aandachtspunten



Het fysiek **dwingen** van kinderen voor niet-dringende medische handelingen is **niet in hun belang** en in strijd met fundamentele kinderrechten. Noodzaak tot dwang moet een signaal zijn om de handeling te onderbreken en een comfortabel alternatief te bedenken.



Organiseer de vaccinatie- en test-werkwijze zodanig dat wachtende kinderen niet geconfronteerd worden met de negatieve ervaringen van andere kinderen. **Geef ze** in plaats daarvan **een taak of zorg voor afleiding**, zoals een televisiescherm, een aangepaste looproute of suggesties ter ontspanning, zoals wiebelen met de tenen of letten op de ademhaling terwijl ze wachten.

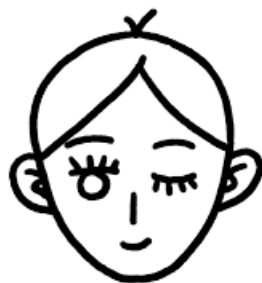


**Ze**er angstige kinderen en kinderen die niet goed in staat zijn mee te werken, verdienen een **andere benadering** en kunnen meestal beter worden verwezen naar zorgteams met specifieke deskundigheid in procedureel comfort. In verschillende Nederlandse ziekenhuizen zijn intussen initiatieven ontstaan om kinderen met prikangst op een voor hen comfortabele wijze te vaccineren.

### Afsluiting

Neem na afloop de tijd om positief af te sluiten en specifiek te benoemen wat er goed is gegaan.

# Meer willen weten over Zorgzaam Vaccineren?



[charliebraveheart.com/what-we-do/video/](https://charliebraveheart.com/what-we-do/video/)

**P R @ S A**



*from fear to trust*

[prosanetwork.com](https://prosanetwork.com)



[awpgmosa.nl/event/pre-conference-symposium-zorgzaam-vaccineren/](https://awpgmosa.nl/event/pre-conference-symposium-zorgzaam-vaccineren/)

# Terug naar Petra



**Mosa**

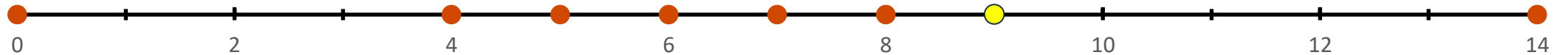
Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

Vader  
Familie



**Maand 8:**  
Petra beslist geen  
maternale vaccinatie  
te willen

**Maand 9-11:**  
Toevoeging  
RVP



**Maand 4:**  
Gesprek met  
verloskundige over  
maternale vaccinatie

**Maand 9-11:**  
GGD  
RIVM  
Folders  
Mijnkinddossier



Facebook  
Health fluencers  
Oudersvannu

**Mochten jullie met ons  
willen doorpraten of ons in de  
toekomst willen aanspreken?**



**Mosa**  
Academische Werkplaats  
Publieke Gezondheid

[onderzoekvaccinatie@ggdzl.nl](mailto:onderzoekvaccinatie@ggdzl.nl)



Maastricht University



## Handige bronnen gezondheidsvaardigheden en laaggeletterdheid



- <https://www.taalvoorallemaal.com/welkom> organisatie gespecialiseerd in laaggeletterdheid, bieden workshops aan, maar hebben ook al wat informatie en voorbeelden staan op hun website
- Pharos biedt in het algemeen erg interessante en goede informatie aan over gezondheidsvaardigheden, maar ook over gezondheidsachterstanden in het algemeen.
- <https://www.pharos.nl/factsheets/laaggeletterdheid-en-beperkte-gezondheidsvaardigheden/> factsheet gezondheidsvaardigheden
- <https://www.pharos.nl/kennisbank/model-10-kenmerken-van-een-gezondheidsvaardige-organisatie/> kenmerken van een gezondheidsvaardige organisatie
- <https://www.pharos.nl/training/effectief-communiceren-met-mensen-met-beperkte-gezondheidsvaardigheden/> live training die je via Pharos kan organiseren voor je organisatie
- <https://pharosleerplatform.nl/> online cursus effectief communiceren in de zorg
- <https://www.pharos.nl/kennisbank/checklist-herkennen-laaggeletterdheid/> herkennen laaggeletterdheid en gezondheidsvaardigheden
- <https://www.pharos.nl/infosheets/laaggeletterdheid-en-beperkte-gezondheidsvaardigheden-de-terugvraagmethode/> terugvraagmethode
- Alliantie Gezondheidsvaardigheden Nederlands netwerk rondom gezondheidsvaardigheden, GGD ZL is hier ook bij aangesloten. Ze organiseren regelmatige interessante bijeenkomsten en workshops
- <https://www.gezondheidsvaardigheden.nl/aan-de-slag> veel informatie is hier te vinden, een tip om eens door te bladeren wanneer je tijd hebt
- <https://www.gezondheidsvaardigheden.nl/aan-de-slag/gespreksvaardigheden/de-terugvraagmethode> nog een filmpje over de terugvraagmethode
- <https://www.gezondheidsvaardigheden.nl/aan-de-slag/gespreksvaardigheden/gesprekstechnieken-in-de-zorg> 4 filmpjes over gesprekstechnieken in de zorg,
- <https://3goedevragen.nl/> je kan op deze website ook downloads vinden met de drie goede vragen (bestaan ook voor kinderen) om in de spreekkamer te hangen of leggen
- <https://www.lezenenschrijven.nl/wat-doen-wij/oplossing-voor-je-vraagstuk/taal-maakt-gezonder> info over hoe taal aan gezondheid bijdraagt.
- <https://basismeters.nl/taalverkeners> mogelijk interessante tool voor herkennen laaggeletterdheid